

Криминалитет и агресивност у рату

УДК 355.01:343.9](497.1)

Проф. др *Миланко Јовићевић*

Криминалитет и агресивност су социопатолошке и социопсихопатолошке појаве које се јављају и у миру, и у рату. Аутор у чланку указује на специфичности ратне психопатологије криминалитета и на његову масовност и осврће се на недавна ратна збивања на простору претходне Југославије. Не може се криминалитет ограничавати на само неке народе и нације, упозорава аутор, јер такав ненаучни приступ води ка прихватању расне теорије криминалитета.

Наиме, може се само говорити о томе да ли су делинквенција и криминалитет више или мање заступљени у одређеној социокултурној средини у актуелној ситуацији и које су их мотивационе и покретачке снаге стимулисале.

Ратни сукоби су повољни за испољавање агесије и стреса, од које умногоме страда и цивилно становништво. У рату агресивно понашање, осим што угрожава телесно и ментално здравље људи, у потпуности обезвређује и дехуманизује човекову личност.

На крају, аутор указује на злоупотребу поремећаја менталног здравља и агресивности у психолошкој ратној пропаганди, односно на злоупотребу струке и науке у политикантске сврхе и за манипулацију властитим народом. У вези с тим, намеће се питање успостављања међународних институција ради спречавања акција носилаца психолошке пропаганде у миру и рату и блокаде агресивног понашања у интересу опште солидарности и хуманизма.

Криминалитет и агресивност су међусобно условљене и међузависне друштвено-психолошке појаве како у миру, тако и у рату. Оне су, истовремено, социопатолошке и социопсихопатолошке појаве, с одређеним специфичностима у условима мира и рата, с тим што у ратним ситуацијама постоје бројни стимулативни чиниоци за испољавање агресивности и криминалитета. Ти феномени су заступљени у свим друштвеним слојевима, посебно у омладинској популацији, па их у тој социокултурној средини треба највише изучавати у миру да би се свестраније схватили и превенирали у ратним условима. Социјална патологија омладине у миру све више преокупира друштво, државне институције и најширу јавност. Примењују се различити методолошки приступи у

решавању те проблематике, али све више преовладава схватање да превентивне мере треба усмерити на програме социјалне заштите, иако се државна интервенција не може избећи. Те су службе, с обзиром на карактер, основне функције и методе рада, ближе друштву, породици, школи и радној организацији, па су и ефикасније у пружању помоћи. Разматрање криминалитета и агресивности у једној функционалној целини има интенцију да укаже на порекло људске агресивности, деструктивног понашања и штетног деловања на човеково физичко и, нарочито, на ментално здравље у миру, а посебно у ратним, кризним и стресним ситуацијама.

Проблеми криминалитета у рату

Психопатологија криминалитета у рату је специфична по размерама, облицима и мотивима испољавања, за разлику од криминалитета у мирнодопским условима. Рат има изразито рушилачки карактер у сфери материјалне културе, природе и екологије, а посебно људске популације. Разорне последице се у савременим условима изражавају не само индивидуалним облицима криминалитета већ и масовним, биолошким уништавањем читавих етничких група и народа. Друга специфичност ратне психопатологије криминалитета је у томе што ратне опасности изазивају индивидуалну и колективну акутну и хроничну анксиозност, која је праћена стресом, општом несигурношћу, психосоматским обољењима и поремећајима, јер су све људске вредности и потенцијали доведени у питање. Трећа карактеристика је изразито нарастање агресивности сукобљених страна, која апсорбује огромну енергију и стваралачке потенцијале, и усмерава их на рушење, убијање и криминал, с емоционалним набојем мржње, гнева и других негативних емоција. Посебна појава у стимулисању агресивног и абнормалног човековог понашања у рату јесте утицај масовних медија – штампе, радија и телевизије, у функцији практичне политике и интензивирања психолошко-пропагандног рата ради представљања противника у кривом огледалу. Све те психолошко-пропагандне мере нарушавају и разарају постојеће етичке норме и вредности друштва, групе и личности, и воде свеукупној дехуманизацији човека. Крајњи негативни ефекат таквих психолошких активности и ефеката дехуманизације изражава се психолошким одбранама: изолацијом, одвајањем од реалитета, оскудном комуникацијом, погрешним процењивањем стварности и властитим психолошким шемама. Све то тако дехуманизовану личност води у психопатологију, што се најевидентније опсервира у клиничкој психијатријској пракси у облику различитих менталних поремећаја и девијација у понашању.

Масовност криминалитета у ратним условима је стимулисана и тиме што се граничне, поремећене структуре личности, услед застрашености, агресивности и потенцијалне емоционалне лабилности, веома лако трансформишу у особе с измењеним, упадљивим понашањем. Или, код

њих се јављају манифестни ментални поремећаји много чешће него код нормалних особа које су доживеле стрес услед ратних збивања. Разлог је то што такве особе имају низак праг толеранције на психофизичка оптерећења у рату и нису у стању да савладају стресне ситуације.

Учесници у рату поседују ватрено оружје и друга средства за индивидуално и групно уништавање и материјално разарање. Та чињеница и све поремећене структуре личности, међу којима доминирају психопате, највећа су пратећа опасност за друштво – за његов морал, етику и норме посебно ако такве личности имају одговорније функције, тако да могу да утичу и подстичу сукобе у којима је ратни криминал пратећа појава, што у агресивним ратним збивањима није ретка појава.

Питање мотивације основни је проблем приликом разматрања ратног криминала и примене превентивних мера за његово сузбијање и ограничавање. Свакако, исто је и у случају испољавања криминала у мирнодопским условима. Међутим, тај проблем, посматран са психијатријског, психолошког и социјалног становишта, садржи не саму свесну, рационалну компоненту, већ и изразито наглашену ирационалну компоненту, што се мора узимати у обзир. То се, у основи, може рећи за све облике криминала у миру и рату: убиства, самоубиства, саморањавања, крађе, силовања и друге криминогене радње. Чињеница да је рат друштвена појава која је детерминисана и подстицана различитим мотивима у друштвеном кретању и развоју, ратни криминал, као његова манифестација, његов је израз и противуречност, негативна страна људског понашања, морално осиромашење и дехуманизација људске личности.

Етничко-верски сукоби у последњој деценији 20. века на југословенским просторима изненадили су окрутним појавама делинквенције и криминалитета: бестијалним, агресивним криминогеним радњама и тешким злочинима. Није се могло претпоставити да се на просторима претходне Југославије, у међуетничким и верским сукобима, могу појавити такви облици деструкције и криминалитета међу блиским и сродним народима, који имају заједничке биолошке, социолошке и културолошке карактеристике, тим више што су до избијања рата живели у заједничкој државној целини. Осим тога, ти народи су доживели тешка искуства у прошлости и током заједничке борбе за ослобођење током Другог светског рата. Али, очигледно, психолошки, социолошки и културолошки услови још нису били сазрели да народи на тим просторима схвате да им је заједничка животна судбина неминовна ако хоће да живе и преживе. Такође, то показује да нису били у стању да користе негативна искуства из прошлости, која су, на жалост, њихова погрешна стратешка оријентација. Међутим, ако се користе методолошки принципи савремене науке о генези и динамици појава у природи, друштву и људској личности, нужно је изучавати научном методологијом њихове мотивационе, покретачке снаге које стимулишу криминалитет и законитости ради превенције од сличних појава на овим

просторима. Наиме, треба прихватити чињеницу да те појаве нису настале случајно. Због тога, после смиривања страсти и узбурканих емоција, треба приступити заједничким научним програмима и акцијама ради објективног тумачења свих тих појава, што ће бити допринос култури и цивилизацији у ширим европским и светским размерама.

Етнички и верски ратни сукоби на југословенским просторима несумњиво су на површину избацили појединачне и групне примере криминалитета који садрже агресивно-импулсивне, деструктивне и емотивно обојене криминогене радње. Оне су патолошке, ирационалне, било да су изведене над припадницима оружаних формација или над цивилним становништвом и децом, женама и старијим и болесним особама. Примери таквих злочина су бројни. О њима се чуло преко штампе, телевизије и других средстава јавних комуникација. Илустративни су примери заробљених починиоца тешких злочина који су у својим исповестима описивали начине на које су вршили злочине. О свим тим злочинима се стално прикупља документациони материјал из разних извора. Према доступном истраживачком материјалу, међу њима има највише социопата асоцијалног и антисоцијалног типа. Сва та негативна искуства, као последица ратног посттрауматског стреса, значајна су ради боље заштите и унапређења менталног здравља на нашим немирним просторима, јер та искуства указују на облике прилагођавања, понашања и менталних посттрауматских поремећаја наше популације. Она су прикупљана различитим техникама и психијатријско-психолошким методама у ванболничким и болничким условима, али, у тој области тек предстоје интензивна интердисциплинарна истраживања.

Научно је сасвим неприхватљиво ограничавање криминалитета, како у миру, тако и у рату, у етничке оквире, као да је та појава својствена само неким народима и нацијама. Такав ненаучни приступ би водио ка прихватању расне теорије криминала и других облика девијантног понашања, тим пре што је из праксе познато и научно доказано да су граничне, поремећене структуре личности, психопате и друге, заступљене у свим социокултурним срединама и народима. Отуда, може се говорити само о томе да ли су делинквенција и криминалитет више или мање заступљени у одређеној социокултурној средини у актуелној ситуацији и које су их мотивационе, покретачке снаге стимулисале. Посебно треба нагласити утицај алкохолизма у ратним условима на подстицање појава криминалитета, као и коришћење и злоупотребу ватреног оружја и других средстава за биолошко уништавање и материјално разарање.

Сви починиоци тешких кривичних дела у рату морали би да се подвргну судско-психијатријској и психолошкој експертизи. У том случају би се могло поуздано утврдити о каквим особама се ради, какво је стање њиховог психичког живота и који су их мотиви стимулисали на тешка кривична дела. Међутим, у ратним околностима бројни случајеви тешких кривичних дела остају нерасветљени и изван стручне обраде

због објективних тешкоћа, па се поставља оправдано питање како и на који начин откривати и расветљавати праве мотиве тешких кривичних дела у рату како због превенције, тако и због лечења и рехабилитације особа које су доживеле посттравматски стрес.

Ментално здравље и агресивност у рату

Човеково агресивно понашање у рату не само да витално угрожава његово телесно и ментално здравље већ и у потпуности обезвређује и дехуманизује његову личност. Познати социјални психолог Е. Фром је то најбоље изразио у свом познатом делу *Анатомија људске деструктивности*. Поред осталог, он наглашава да људска агесија далеко превазилази агесију човекових животињских предака и да је човек једини сисар који је убојица и садиста великих размера. Човек својим агресивним понашањем према другим људима изазива афективна стања страха, животне несигурности и угрожености, а тиме и психички стрес, са пропратним психофизиолошким манифестацијама. У првој фази угрожена особа доживљава акутни страх и стрес као одбрамбени, не само рационални, већ више ирационални исконски механизам, а уколико опасност дуже потраје, такво психофизиолошко стање стреса неминовно изазива менталне поремећаје. Према томе, свака агесија као индивидуални или колективни феномен у интегративној је функцији с психичким стресом и неминовност је људске егзистенције, индивидуалног и групног понашања на овом ступњу друштвено-историјског развоја. Та два феномена се међусобно преплићу у антрополошком, психолошком и социолошком смислу кроз људски развој, а њихове су манифестације изразито наглашене у ратним условима и сличним стресним ситуацијама. Узроке и последице тих појава и њихове манифестације у људском бићу веома је тешко прецизније одредити. Међутим, у разматрању тих појава значајно је да се оне не могу посматрати изоловано, изван актуелних, социолошких, културолошких и економских, па и природних и еколошких услова. И појединац и група у тако насталим реалним околностима реагују агесијом и стресом, посебно у ратним условима, те се може рећи да је то законита и нужно детерминисана појава.

Ратни конфликти су веома повољни за испољавање агесије и стреса, и за угрожавање човековог менталног здравља, јер је рат најдеструктивније средство у борби за опстанак, с доминацијом агесије, стреса, материјалног разарања, људских губитака, рањавања и менталних поремећаја. У Другом светском рату, до сада најстрашнијем рату човечанства, чак је трећина војничког састава била онеспособљена за борбу само због стреса и менталних поремећаја, и то у најбоље организованим, обученим и опремљеним армијама. Цивилно становништво је, услед снажних бомбардовања градова, преко ноћи реаговало стресом, са пропратним психосоматским и менталним обољењима и поремећајима, а та појава је пратила и све локалне ратове после Другог светског рата.

Све више се у стручним круговима говори о тзв. деструктивној – малигној, и одбрамбеној – бенигној агресивности. Први облик агресије подразумева угрожавање, разарање и уништавање других, а други облик се јавља у одбрамбеној функцији од нападача који доноси опасност и агресију. Тај други облик агресије правда се хуманитарним разлозима, као нужан и неопходан, с индивидуалног и колективног становишта, у супротстављању анималним, импулсивним и деструктивним радњама и деликтима које примењују убице користећи најсавременије ватрено оружје, али и ножеве, маљеве, секире и слично. Жртве масакра и геноцида нису у стању да саопште своја афективна стања страха, ужаса и доживљеног стреса, а они који су такве драматичне ситуације преживели могу само да кажу да желе да се такви злочини више никада не понове. Због свега тога, из хуманитарних, здравствених, етичких и других разлога, неопходно је проучавање људске агресије, криминалитета, стреса и геноцида да би заштита и унапређење човековог менталног здравља били што успешнији и ефикаснији.

У савременим ратовима не гину само војници у борбама већ и деца, болесни и нејаки који нису у стању да се успешно бране. Према убицама и мучитељима није довољно да се само примене законски прописи и казне већ је неопходна и примена научне и стручне методологије за испитивање њихових психолошких и психопатолошких особина. Младе генерације морају сазнати, кроз васпитно-образовне процесе, о злочинима својих сународника како се те појаве у одређеним околностима не би понављале. Наиме, највећа је заблуда да треба скривати злочине својих сународника да би се пасивизирале мотивационе снаге младих генерација за супротстављањем свим облицима агресије, примитивизма, мржње, шовинизма и геноцида. Јер, ни у једном народу се не рађају садистички и некрофилни карактери. Они се формирају у за то повољним социокултурним срединама и нацијама. Хумане и етичке норме се код таквих особа потпуно бришу, а јављају се агресија, деструкција и анимализам.

Поставља се питање како ће се од психичког стреса опоравити инвалиди рата, углавном млади људи, који су учествовали у грађанском рату на простору претходне Југославије против својих сународника. Јер, нема сумње, ратна стресна оптерећења лакше би савладали да је реч о спољној агресији. Такође, постоји проблем ратних стресних оптерећења оних који су изгубили чланове своје најуже породице, рођаке и пријатеље. Насупрот њима, заробљени злочинци негирају учињена дела да би избегли властиту одговорност и заслужену казну. Такви људи су изразито агресивни, а после лишавања слободе, у животној опасности, окупирани страхом и у стању акутног стреса, почињу своје злочине да приписују другима, па чак и својим блиским сународницима.

Иако изгледа парадоксално, у савременим условима могуће је тако изманипулисати човека да се у њему појаве најнижи и најагресивнији нагони. Свакако, то се постиже с одређеним циљем, организовано, уз свестрано коришћење научних, пре свега психолошких метода. На

тај начин се наука злоупотребљава у дневној политици ради изазивања примитивних, архаичних облика понашања у развоју човечанства, његове културе, цивилизације, хуманизма и етике. У програмираној манипулацији масама користе се и разноврсни етички, културолошки, религиозни, па чак и међународни хуманитарни симболи, помоћу којих треба да се обезбеди хомогенизација и идентификација маса са замишљеним циљевима својих вођа. То се, можда, не би осуђивало с етичког и хуманитарног аспекта када иза таквих програма и покретања народних маса на акцију не би били кама, нож и маљ, све до најсавременије ратне технике и застрашивања нуклеарним оружјем и масовним бомбардовањем. Дакле, упоредо са пропагирањем ере будућег мира и благостања у свету, јављају се нови сукоби, ратови, масовна клања, убијања, разарања и геноцид. Очигледно, и сада, као и у прошлости, основни циљ оправдава средства, без обзира на последице и угрожавање човековог менталног и телесног здравља. Друштвено-историјске законитости и развој друштва указују на то да су, у ствари, у позадини свих тих збивања отворени и прикривени агресивни, деструктивни мотиви и интереси, изазвани социјално-економским односима и технолошким развојем.

Ментално здравље и агресивност у функцији психолошке ратне пропаганде

Ментално и телесно здравље је структурарни појам и функционална компонента сваке личности, са свим социопсихолошким особинама и способностима. У ратним условима оно је озбиљно угрожено бројним опасностима и стресогеним оптерећењима, која у високом проценту изазивају различите менталне и психосоматске поремећаје и обољења. Њихова раширеност и интензитет у ратним условима, пре свега, зависе од структуре саме личности, тј. колико је у стању да савлада психички стрес, али и од утицаја спољашњег окружења као стресогеног чиниоца. Агресивност појединаца и група у окружењу у ратним условима чини област стресогених чинилаца који потресају дубинске сфере личности, изазивају несигурност, страховање и стресне ситуације. Агресивно понашање је насилна радња усмерена према другој особи с намером да јој се нанесе морална увреда, понижење, често физички бол и психичка траума. Агресивност садржи различите облике криминалитета, чиме се нарушавају и социјалне норме и нормална комуникација међу појединцима и групама.

С медицинско-психолошког, правног и криминолошког становишта поставља се питање процене и понашања агресивних особа које су најчешће носиоци криминала у рату. Савремена медицинско-психолошка наука указује на то да у свакој националној популацији највећи проценат агресивних и криминалних радњи чине поремећене структуре личности чији је еволутивно-биолошки развој недовршен или у неким сферама поремећен. Међу тим особама највише је психопата, емоцио-

нално и социјално незрелих и интелектуално заосталих особа, као и неких других из области социјалне патологије.

Међу поремећеним структурама личности психопатске особе имају доминантну улогу и у већини случајева су починиоци агресивних радњи и кривичних дела. На основу те чињенице, логично се очекује да су психопатске особе претежно заступљене у насилничким, агресивним радњама у миру, а посебно у рату, када се још теже контролише њихово понашање. На питање зашто је код психопата агресивност наглашена као социопсихолошка особина одговор може дати савремено сазнање из области медицинско-психолошких наука. Наиме, истраживања и искуства указују на то да су код психопата настали поремећаји и застоји у развоју, социјализацији и сазревању личности, али и психичком животу. Код њих су ти поремећаји настали у сфери етике, емоција, социјалних норми и нагона, али су им у већини случајева очуване интелектуалне способности, што им омогућава да властиту агресивност изразе обављањем и најтежих криминогенних радњи. Према томе, код њих не постоји изражено поштовање социјалних норми, етике и закона који регулишу друштвене односе. Њихова агресивност је стимулисана и тиме што је њихов емотивни живот поремећен, јер су то обично емотивно лабилне особе, раздражљиве, импулсивне, насртљиве и при ситнијим провокацијама из спољне социјалне средине. Услед тога, њихова је агресивност последица ниског прага толеранције на психофизичка стресна оптерећења. Те особе немају развијене радне навике, нити су склоне да преузимају одговорности у интересу социјалне средине. Насупрот томе, у задовољавању својих егоистичних жеља и потреба окренуте су против своје околине, коју агресивним понашањем увек обезвређују. Своје мотиве и потребе настоје да задовоље по сваку цену на рачун других особа, при чему им не посвећују пажњу и емотивну топлину. У принципу, због свега тога се осећају угрожене од околине и стално „истерују неку своју правду“, наглашавајући да су оне угрожене, па су због тога у сталном сукобу са социјалном средином, угрожавајући, у ствари, друге својим агресивним понашањем. Друге поремећене структуре личности, као што су, на пример, дебили, које су склоне агресивном понашању стимулисане су и другим мотивима. Код тих особа су у питању наследни, генетски фактори који утичу на низак ниво интелектуалних способности, што им отежава нормално, логично расуђивање и процењивање животне ситуације.

Сада се поуздано зна да су поремећене структуре – психопатске, интелектуално заостале и неке друге личности приближно пропорционално заступљене у сваком народу и свакој социокултурној средини. То су развојне, демографске и биолошке законитости сваке нације, закључак је светске науке. Али, постоје они који се због властитих политичких мотива налазе у служби психолошке ратне пропаганде, покушавајући да докажу да постоје народи који су вреднији од других. Они наглашавају да код неких народа има више агресивности и криминалитета него код других, па чак и да један читав народ може бити геноцидан, што би

требало да га жигоше и сатанизује пред светском јавношћу. Ако би се такве теорије прихватиле као важеће, такви народи би у својој средини имали само психопате, поремећене структуре личности и криминалце, а у том случају би се морале одбацити као неважеће и друге научне законитости. Такве гласине потичу од оних који су заслепљени мржњом и негативним емоцијама према другом народу, па масовне медије користе у функцији ратне психолошке пропаганде, заборављајући да сви народи имају многе заједничке биолошке, психолошке и социокултуролошке карактеристике, с уважавањем и њихових разлика. Веома је опасно и етички делује поразно ако се у такав програм уплићу стручњаци или псеудонаучни радници. Јер, то је злоупотреба струке и науке у политикантске сврхе и манипулације властитим народом. Познати психијатар М. Скот, у својој књизи *Људи лажи*, с правом говори о индивидуалном и групном злу када расправља о мотивима и дехуманизацији појединца, групе и друштва у целини у савременим условима технолошког развоја.

У решавању те комплексне проблематике наука и струка морају имати праву улогу и функцију. Само научним чињеницама и методологијом могуће је доказати да лаици и носиоци дезинформација, примитивизма и предрасуда у масовним медијима манипулишу науком и властитим народом. Они су на тај начин највећи носиоци агресије, мржње, насиља и неповерења међу народима у широким светским размерама. Стога се поставља питање како да се успоставе међународне институције и како да нормално функционишу ради спречавања акција носиоца психолошке пропаганде у миру и рату и блокаде агресивног понашања у интересу опште солидарности и хуманизма. То, наравно, подразумева и организоване акције у масовним медијима, културним институцијама и организацијама. Истовремено, то подразумева примену научне методологије у сузбијању идеолошких конфронтација, искључивости и супротности, које су велика кочница таквим програмима на међународном плану.